

Az igazi vajdasági író

Tomán László

Vajdaság már rég megszűnt csak földrajzi, politikai vagy gazdasági fogalom lenni. Ahányszor ezt a szót kimondjuk, benne érezzük az itt élő népek sajátos kultúrájának hangját is, a korai szerb polgárság nemzeti létet fenntartó szóbeli és írott irodalmától Branko Radičević dalain, Szenteleky couleur local-ján át a mai napig, amikor ezek a népek, gazdag múltjukkal, új kultúrárt és új életet teremtenek maguknak. Ennek a területnek voltak hívatott krónikásai, voltak ihletett költői és hűséges fiait. Aki elhagyja, az se tudja felejtetni. Papp Dániel műveiben Vajdaság, a róna, a két folyó és délen a Fruska Gora szelíd domborulatai az ámok országává változnak, Kosz'olányi verseit álomként szövi át gyermekkori emlékeinek kék ködén keresztül a porbafulladt Bácska. Azok, akiket nem csábít nagyvárosok ragyogása, akik tudnak és akarnak itt maradni és alkotni, meg'alálhatják — ha nem is Tündériakot, — legalább műveik ihletőjét. Aki végleg itt marad, aki eljegyz magát ezzel a csodákkal is megtermő síksággal és népével, az már igazán idevalósi, igazán vajdasági. Úgy hiszem, a vérbeli vajdasági írókat már meg is találtuk.

Herceg Jánosról van szó.

Ő me'g'ehette volna, alkalma, lehetősége volt rá, hogy tájunkat mint exotikumot mutassa be más vidéken. Ehelyett a nehezebb utat választotta: itt maradt, vállalta mindazokat a küzdelmeket, amelyek magyar íróra itt vártak, vállalta a válságokat is, melyeket a vajdasági író helyzete szükségszerűen előidéz, de itt maradt.

Ő az igazi vajdasági író.

Herceg János műveiben mindannyiszor a vajdasági életből vett téma, az írásából áradó hangulat, a táj és az ember vergődése, bánata, mosolya bizonyítja ragaszkodását szűkebb hazájához. Legutóbbi regénye már átfogóbb kérdést tárgyal, de alapgondolata ehhez az élethez fűzi. Prózáját a vajdasági valóság fölfedezésének szenteli: megörökíti a vajdasági ember mindennapját, küzdelmét, győzelmét és ayótrelmét, erejét és elenyészését. Vidékünk sorsát rajzolja meg, minduntalan vál'ozó, sokarcú létét tárja elénk. Olyan ebben, mint a szenvedélyes szerelmes: nem mulasztaná el kedvese életének egyetlen pillanatát sem, hibáit is szépnek látja, hibáival és bűneivel együtt szereti. Halálosan. Herceget minden érdeklő Vajdaságban, nem szalaszt el

egyetlen alkalmat sem, hogy az anyag és lélek átalakulását a szépség dimenziójában bemutassa. Dehát, egyáltalán, mi az, ami nem vár megörökítésre? Innen Herceg témáinak sokfélesége. Ebben a sokféleségben is van valami, ami összefogja a különböző eseteket: maga Vajdaság, a vajdasági föld, a vajdasági ember sorsa. Legújabb könyvének¹⁾ olvasása közben nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy a vajdasági irodalomnak ez a könyv kivételesen jelentős eseménye. Herceg hű maradt önmagához és otthonához. Múltjához és jelenéhez. Jövőjéhez is — ezt minden ingadozás nélkül hozzáteszem.

Leányvár — Herceg János tuszku-lánuma. Mint Móricz Leányfalu, Babitsé az esztergomi szőlő volt. Mi vitte oda Herceget? „...én további életem jó részét itt szeretném tölteni a Leányvár aljában, a zöldbóbitás szőlőhegy oldalában, a Duna kék csikjait nézve s a vopuló hajók fűttyét hallgatva... én itt szeretném, ebben a termékenységet kíváló magányban kihozni magamból, ha lehet, mindazt, amit az élet s az elmúlt évek, a környezet, a szülőföld és Európa leraktak bennem.” Ezt mondja az író, s művei bizonyítják, hogy szándékát sikerült megvalósítania. A magány, amely szerinte „nem jó barát”, jó barátjának bizonyult: termékeny volt. Nem csupán azokra a szépirodalmi művekre gondolok, amelyeknek vagy a megfogalmazása vagy a megszületése a leányvári magány eredménye. Az új könyv első részében közölt „Leányvári levelek” és az azt követő „Napok és események” Herceg megfigyeléseinek, tapasztalatainak lecsapódását tartalmazták. A leányvári kis házban, a környéken, kószálás, pihenés közben gondolatok születnek, az író felismeri az élet addig talán rejtett oldalait, zugait, s erről is számot ad írásaiban. Szépirodalmi szponzáls, átlenyegítés, „maszkírozás” nélkül. Nyersen, amilyen az élet, váratlanul és véletlenül, ahogy átélte a dolgokat. Közvetlenül. A civilizációtól és a kultúrától azonban a hegyoldalon, a földpadlós szobában sem szakad el, nem tud igazi remetévé válni. Nem lesz száraz és szigorú gondolatmenethez ragaszkodó filozófus. Benne marad az életben, csak új szemszögből nézi. Főntől, a hegyről. Az élet úgy folyik előtte, mint a Duna odalenn. Szakadatlanul. Ezért érdekli az új kör-

nyezet, a baranyai ember, életmódja, házatája, lelkivilága. A magányban, amely süketé teszi a napokat és némává a tájat, feltámadnak a csöndben az emlékek, a gyermekkor, ifjúkor élményei settenkednek a fák árnyékában. Mindez azonban messze van az irodalomtól. Ez az élet. A csupasz élet, minden szépítgetés nélkül. Erről ír hát, ez ihleti. De nem hiányzik a leányvári levelekből az irodalom sem, a könyv jelentős része irodalmi vonatkozású.

A Leányvár alá is eljutnak az irodalmi berekben fújdogáló szellők, a fák megrázó viharok üzenetei is. S ő küldi a visszhangot. Laza Kostić Pero Segedinac című drámája kerül egy nap az író kezébe. Egy fűzfa alatt himbálózó csónokban kel életre lelki szemei előtt a felkelők vezére, s vele együtt az a kor, amelyben szerbek, magyarok egyformán ontották vérüket a szabadságért.

Az író napjai tele vannak tevékenységgel, talán a „nulla dies sine linea” elve alapján foglalkozik jegyzeteiben a modern festészettel, a fiatal írók törekvéseivel¹⁾, a gyermekfestészettel, muzsikával, nyelvvél.

¹⁾ „Mit ér az író, ha vajdasági” c. érdekes esszéjében Herceg János a fiatal írógeneráció kritikusaival kapcsolatban megjegyzi, hogy el kell jönnie az időnek, amikor nemcsak Sartre, Hemingway, Garcia Lorca vagy Saint-Exupéry érdekli majd a fiatal műbírákat, hanem számontartják a vajdasági írók műveit is. Amennyire lehetett, amennyire a körülmények megengedték, valaki a „fiatalabb” nemzedékből foglalkozott a vajdasági könyvekkel is, alig akad megjelent mű, amely elkerülte a kritikuskok figyelmét. Be kell vallanom, mindig fázom egy kicsit, ha a mi íróink művéről kell írnom. Kevesen vagyunk, még kevesebb itt a művésze a szónak. Annál érzékenyebbek vagyunk, annál súlyosabbnak, katasztrofálisnak tartunk minden intést, hogy megróvásról, elmarasztalásról ne is beszéljünk. Ez a helyzet olyan elővigyázatosságra kényszerít bennünket, hogy sokszor önként elfojtjuk magunkban még a csirját is a negatív kritikának. Pedig — ezt mindannyian nagyon jól tudjuk, — nem egy könyvünket kellett volna épp a fejlődés érdekében egészen szigorúan keményen megbíralnunk. A jugoszláv és a határainkon túl születő irodalom, amellyel gyakran foglalkozunk, rendkívüli szellemi kalandot, de főleg tájékozódást, értesülést nyújt, izlésünket nemesíti, gazdagodunk általa, olvasóinknak ablakot nyitunk nekik is, nekünk is szélesedik horizontunk. Talán ebben van a különbség a nemzedékek között. abban, hogy mi merészebben és határozottabban, kíváncsiabban, szomiasabban lépünk új tájak, új egék felé. Ugyanakkor szeretnénk vajdasági írók maradni, s erre Herceg Jánosnak ez a könyve megtanít bennünket.

¹⁾ Leányvári levelek, Forum kiadás, Noviszaád, 1959.

Az irodalom alapja és anyaga a nyelv. Viszonyuk, természetesen, dialektikus: a nyelv nélkülözhetetlen kelléke az irodalomnak, minél tökéletesebb a nyelv, annál tökéletesebb lehet az irodalom, viszont az irodalom fejlődése, művelése finomabbá, fogékonyabbá, kifejezőbbé teszi a nyelvet. Ezért nem kerüli el Herceg figyelmét a nyelv problémája sem. Nagyon érdekes gondolatot találunk egyik leányvári levelében a kétnyelvűségről, melyet a béke zálogának tekint, majd megállapítja: „Csak a nyelv az, ami téren és kicsit az idő viszontagságain túl is él.” Ezért kell őrizniünk, ápolniunk, sőt, hozzá szerelmém tenni, gyógyítaniunk is nyelvünket. Érdekesek az Acs Károly Sztrazsilovó-fordításáról szóló sorok a Napok és események-ben. Valóban, nyelvünk értékeit és lehetőségeit szinte a végsőkig érvényre juttatta itt a fordító. De mivel költőről van szó, akiről tudjuk, hogy nátnak páratlan művésze a nyelvnek, nem érthetünk egyet Herceg Jánossal, amikor nyelvünk állapotáról tesz megállapításokat, különösen azért, mert közvetlenül van alkalmunk tapasztalni a jelenlegi helyzetet, ez pedig nem jogosít fel bennünket arra, hogy derülátók legyünk.

Fontos és jellegzetes adatot nyújt magáról Hercegről az a néhány tanulmánya, melyet kötetében közöl. Krúdy Gyula régi szimpátiája, s a Vörös Postakocsi szerzőjének hatását ő sem kerülte

¹ 1953-ban a horvát közvélemény különös jelenségre figyelt fel: a Narodni list c. lapban hétről hétre cikk jelent meg Martin Lipnják aláírással. Mint később kiderült, a vidékről, Krapinából küldött tárcák szerzője nem volt más, mint Gustav Krklec horvát költő. Krklec állandóan hangsúlyozta, hogy vidékről és vidéki szempontból írja cikkeit. A vidékiességet azonban a vidékiesség ellen irányította, mondhatnám, egy anti-provincia-
lizmust teremtett, s ezt szembeszegezte a városból áramló modern törekvésekkel. Herceg Leányvári leveleiben ismét találkozunk a vidék fogalmával. Herceg ezt nem azonosítja a maradisággal, ő vidéken is

el. Thurzó Lajosról, Zmaj Toldi-fordításáról, egy műkedvelő bácskai nyelvésszről, Petrović Veljko elbeszéléseinek pesti kiadásáról, Sterijáról, Jaša Ignjatović emlékiratairól és Papp Dánielről szóló írásában a délszláv-magyar kapcsolatokra mutat rá, vizsgálja a vajdasági vonatkozásokat, s hozzájárul a táj irodalmi arculatának kialakításához. Ezen túl, egy vajdasági szellemiség kialakítására irányuló törekvést jelent.

A Leányvári levelek már nem jelennek meg lapjaink hasábjain¹). Ez azonban nem jelenti, hogy Herceg levette figyelt tekintetét tájunkról, életünkről, embereinkről. Valószínűleg készül már valahol benne egy újabb mű, amely — újra — Vajdaság mellett tesz hitet. Ezért kell megállapítanunk: a Leányvári levelekben is megtaláljuk, felismerjük Herceg stílusát, azt a biztonságot, mellyel ő a nyelvet kezeli. Nyelvi kalandokat nem enged meg magának, nem bocsátkozik a szavak jelentésének, a jelentések árnyalásának, és a mondatok szövésének kivizsgálásába, nem kísérletezik stilisztikai újításokkal, gondolatai pontosan bele vannak ágyazva mondataiba, nem engedi őket félresiklani, egy szolid, kieguensúlyozott gondolatvilág képét nyújtják.

Talán ő is azoknak az íróknak a sorába tartozik, akik összefornak művelővel és az egész irodalommal is.

me glátja azt, ami új, ami haladó, emellett pedig ihletet, érzéseket, hangulatokat, élményeket talál benne. Vajdaság tulajdonképpen nem is egyéb, mint vidék, ha valamelyik művelődési központhoz hasonlítjuk. Ha azonban önmagában vizsgáljuk, belső viszonyait mérjük fel, akkor láthatjuk, itt mindig megvolt a vágy, hogy az életet újra formálják, hogy embereink életét emberhez méltóbbá tegyék, s ez épp a vajdasági írók műveiben nyilatkozott meg. Így vált, így válik ez a „vidék” önmaga átalakítójává, s ebben az irodalomnak fontos szerep jutott. Ezt Herceg János is tudja, s ezért elfogadhatóbb, reálisabb az ő álláspontja.